

2. SIFAT

Sıfatlar kelimenin anlamı ve gramer özelliğine göre iki gruba ayrılırlar: *vasıf sıfatları*, *belirtme sıfatları*. Öncekilerin çoğu eksiz sıfatlardır. Sonrakiler ise sıfat yapma eklerinin yardımıyla yapılmış sıfatlardır:

Vasıf Sıfatları:

qaq “kuru”, Gälcäq “eğri”, Göp “dayanıklı”, az “az”, aq “ak, beyaz”, qalän “kalın”, yañä “yeni”, uzaq “uzak”, kächig “küçük”.

Belirtme Sıfatları:

bugängä “bugün ki”, eyGä “yazın ki), tagdaGä “dağdaki”, yüdegä “evdeki”, yüzdegä “yüzdeki”, agärläg “pahalı”, cannäg “canlı”, sutdäg “sütlü”.

a. Sıfatların Derecesi:

Sıfatlar asıl derece, karşılaştırma derece, en üstün derece diye üçe ayrılır. Karşılaştırma derecesi sıfatlara *-raq / -rek / -äraq / -ärek* eklerinin eklenmesiyle yapılır:

yaxşi “iyi” + -raq = yaxşıraq “biraz iyi”

saräg “sarı” + -raq = sarägraq “biraz sarı”

örlig “yüksek” + -rek = örligrek “biraz yüksek”

duz “düz” + -rek = duzrek “biraz düz”

aq “ak, beyaz” + -äraq = aGäraq “biraz ak”

tot “soğuk” + - äraq = todäraq “biraz soğuk”

bezäk “büyük” + - ärek = bezgärek “biraz büyük”

gep “sağlam, dayanıklı” + -ärek = gävärek “biraz dayanıklı”

Bazı vasıflama sıfatları da karşılaştırma ekleriyle çekimlenebilir. Meselâ:

menekdäg “paralı” + -rek = menekdägrek “biraz paralı”

agärläg “pahalı” + -raq = agärlägraq “biraz pahalı”

Sıfatların pekiştirme derecesi sıfatların önüne *yiñ* “en”, *diñ* “en” gibi zarfların getirilmesi ile yapılır. Meselâ:

yiñ yaxşi “en iyi”, yiñ örlig “en yüksek”, diñ uzun “en uzun”, diñ qalän “en kalın”.

b. Küçültme Sıfatları ve Güçlendirme Sıfatları:

Bazı vasıf sıfatları, özellikle rengi bildiren sıfatlar küçültme ve güçlendirme niteliğine sahiptir.

Küçültme Sıfatları:

a. Sıfatlara *+ -ähldäq / -hldäq* eklerinin eklenmesiyle yapılır:

aq “ak” *+ -ähldäq* = aGahldäq “beyaza yakın”

Gara “kara” *+ -hldäq* = Garahldäq “siyahımsı”

Gözäl “kıızıl” *+ -ähldäq* = Gözähldäq “kırmızımsı”

gök “gök” *+ -ähldäq* = gögähldäq “maviye yakın”

b. Sıfatlara *-ämisrek* ekinin eklenmesiyle yapılır:

aq “ak” *+ -ämisrek* = aGämisrek “kül renk”

yaşäl “yeşil” *+ -ämisrek* = yaşälämisrek “açık yeşil renk”

Pekiştirme Sıfatları:

a. Sıfatlara çıkma hali eklendikten sonra sıfatın tekrarlanmasıyla yapılır:

yaşäl “yeşil” = yaşäldan yaşäl “yem yeşil”

aq “beyaz” = aqdan aq “bembeyaz”

yañädan “yeni” = yañädan yañä “yep yeni”

b. Sıfatların birinci hecesine *-p* eklendikten sonra sıfatların tekrarlanmasıyla yapılır:

Gara “kara” = Gap-Gara “kap kara”

qoyug “koyu” = qop-qoyug “kop koyu”

yimsaq “yumuşak) = yip-yimsaq “yum yumuşak”

Bu tür kelimeler sık sık ses değişikliğine uğrar:

yap-yasäl ~ yav-yasäl “yem-yeşil”

Gap-Gara ~ Gav-Gara~Gav-gara (kapkara)

c. Bazı ünsüzler ile biten tek heceli sıfatlara *-ba / -be /-ma / -me* eklendikten sonra sıfatların tekrarlanmasıyla veya kelime sonundaki ünsüzü *p*'ye dönüştürdükten sonra, *-ba* eklenip, kelimenin tekrarlanmasıyla yapılır:

aq “beyaz” = aq ba aq ~ aqbaq~ap-ba aq “bem beyaz”

gök = gök be gök ~ gökbek ~gök-ba gök “göp gök”

duz “düz” = duz ma duz ~ dup-ba duz “düm düz”

yig “hafif” = yig me yig~ yip-ba yig “çok hafif”

Sıfatların Küçültme Ve Hürmet Derecesi:

Sıfatların küçültme ve hürmet derecesi bazı sıfatlara *-Gäna /-gäna /-gäne /-gäne* eklenmesiyle yapılır. Meselâ:

yogän “büyük” +-Gäna “büyükçe”

gök “gök” +- gäne =gükgäne “gökçe”

şige “ince” +- gäne = şigegäne “incecik”

SIFALARIN İSİMLEŞMESİ:

Batı Sarı Uygurca pek çok bakımdan diğer Türk Dilleriyle aynıdır. Vasıf sıfatları isim özelliğini de sahiptir. Örneğin:

ahdey “küçük; çocuk, hayvan yavrusu, cıvcıv”

batâr “kahraman; kahraman, cesur”

aq “ak; süt mamülleri”

Genelde isimleri niteleyen sıfatlar bazı zamanlarda isim olarak da kullanılır. Bu vakitte şahıs, çoğul, hal ekleriyle çekimi yapılır:

YaglahGarnäñ bezgä yañni dunzhäp dep bär bar neme där. “Yağlakar kabilesinin büyüğü Yañni Dunccep büyük şahıslardan biridir”.

gol şigä kəsi, örlige ancañ sämäk dro, GorcaGä Goñaraq sämäk dro. “O iki kişinin uzununun soyadı An, kisasının adı Guo’dir.”

Menekdägler lancäuga oynagäla baräp dro. “Zenginler Lan Cou’ya gezmeye gitti.”

PuränGänä undup qap dro. “(O) önceki(işler)leri unuttu.”

3. Sayı

Sayılar asıl sayılar, sıra sayılar, üleştirme sayıları, ömlük (beraberlik) sayıları diye dörde ayrılır.

Asıl Sayılar:

Asıl sayıların yapısına göre basit asıl sayılar, birleşik asıl sayılar diye ikiye ayrılır.

a. Basit Asıl Sayılar:

bär “bir”, şigä “iki”, uş~vuş “üç”, diort “dört”, bes “beş”, ahldä “altı”, yidä “yedi”, saGäs~saqäs “sekiz”, dohGäs~dohqäs “dokuz”, on “on”, yigärmä “yirme”, ohdäs “otuz”, yüz “yüz”, mäñ “bin”, ayaq “onbin”, yi “yüz bin”.

b. Birleşik Asıl Sayılar:

On birden sonraki asıl sayıların hepsi ikiden fazla basit asıl sayıdan oluşmuştur. Fakat bazıları ses değişikliğine uğramıştır. Bunların içinde onbirden ondokuza kadar, yirmi birden yirmi dokuza kadar olan sayılar Göktürkçe ve Eski Uygurcadakiyle aynıdır:

bäre ygärmä (<bär yigärmä) “on bir”,

şigä ygärmä (<şigä yigärmä) “on iki”

hücügärmä (<uş yigärmä) “on üç”

diorci gärmä (<diort jigärmä) “on dört”

beş ygärmä (<bes yigärmä) “on beş”

ahldä ygärmä (<ahldä yigärmä) “on altı”

yide ygärmä (yide yiğirme) “on yedi”

saGäş ygärmä (<saGäs yigärmä) “on sekiz”

dohGäş ygärmä (<dohGäs yigärmä) “on dokuz”

yigärmä ~şigon (<şigä on) “yirmi”

bärohdäs (<bär ohdäs) ~ şigon bär “yirmi bir”

şigohdäs (<şigäohdäs)~şigonşigä, “yirmi iki”

hucohdäs (<uş ohdäs) bazen şigon uş , otuz üç “otuz üç”

diordohdäs (diort ohdäs ~şigon diort) “yirmi dört”
besohdäs (bes ohdäs~şigon bes) “yirmi beş”
ahldohdäs (ahldä ohdäs~şigon ahldä) “yirmi altı”
yidohdäs (yidä ohdäs ~ şigon yidä) “yirmi yedi”
saGäsohdäs (<saGäs ohdäs ~ şigon saGäs) “yirmi sekiz”
dohGäsohdäs (<dohGäs ohdäs ~ şigon dogGäs) “yirmi dokuz”
hucun~hucon (<uş on) “otuz”
hucun bär (<uş on bär) “otuz bir”
hucun şigä (<uş on şigä) “otuz iki”
diordon (<diort on) “kırık”
diordon bär (<diort onbär) “kırık bir”
beson (<beş on) “elli”
ahldon (<ahldä on) “altmış”
yidon (<yidä on) “yetmiş”
saGäson (<saGäs on) “seksen”
dohGäson (<dohGäs on) “doksan”
bär yüz “yüz”
şigä yüz “iki yüz”
bär mǎñ “bin”
şigä mǎñ “iki bin”
bär ayaq uş mǎñ diort yüz beson şigä : “on üç bin dört yüz elli iki”

On binin üzerindeki “*yüz bin, milyon, on milyon*” rakamları Çincedeki ile aynıdır.

Meselâ:

bär yi diort mǎñ ahldä yüz yidon bes ayaq “yüz kırık milyon altı yüz yetmiş beş bin”.

Bunun dışında, bär yüz, bär mǎñ ‘deki ‘bär’ ‘bir’ kelimesi düşer:

bär yüz saGäs ~ yüz saGäs “yüz sekiz”

bär mǎñ bär ~ mǎñ bär “bin bir”

Yakından buyana, bazı kişiler ‘sıfır’ için Çince’deki ‘liñ’ kelimesini kullanmaktadırlar.